

قواعد فقه حقوقی

تألیف

دکتر اسدالله لطیفی

دانشیار دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

وکیل پایه یک دادگستری

انتشارات جاودانه

سرشناسه : لطفی، اسدالله، ۱۳۴۰ -
 عنوان و نام پدیدآور : قواعد فقه حقوقی / تألیف: اسدالله لطفی
 مشخصات نشر : تهران: جاودانه: جنگل، ۱۳۹۳
 مشخصات ظاهری : ۳۲۸ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۳۴۷-۶
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۹۷
 موضوع : فقه - قواعد
 موضوع : حقوق مدنی (فقه)
 رد. بند. دنگر : BP۱۶۹/۵/۶۸۶ ۱۳۹۳
 رد. بند. دیو : ۲۹۷/۳۲۴
 شماره کتابخانه ملی : ۳۵۵۳۰۷۷

عنوان کتاب: قواعد فقه حقوقی
 تألیف: دکتر اسدالله لطفی
 ناشر: انتشارات جاودانه، جنگل
 ناظر فنی: امین لشکری
 نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۳
 قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه
 قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۳۴۷-۶

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۲۸۳۰-۹-۶۶۴۸۶۱۱۵
 ایمیل: Info@junglepub.org ۰۳۱-۳۳۲۰۵۰۶۷-۳۳۲۰۳۸۰۰-۹
www.junglepub.org

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول: کلیاتی در قواعد فقه ۱

تعریف قواعد فقهی ۲

تفاوت قاعده فقهی با قاعده اصولی ۲

تفاوت قاعده فقهی با ضابطه فقهی ۴

تفاوت قاعده فقهی با سبیه فقهی ۵

تفاوت قاعده فقهی با مسئله فقهی ۶

تفاوت قاعده فقهی با سبیه حقوقی ۸

تقسیم‌بندی قواعد فقهی ۸

جریان قواعد فقهی در شبهه حکمیه و موضوعیه ۱۰

مصادر قواعد فقهی ۱۱

تاریخ قواعدنگاری ۱۲

سوالات فصل اول ۱۴

فصل دوم: قاعده غرور ۱۵

معرفی قاعده ۱۶

مفهوم قاعده ۱۶

أدله قاعده غرور ۱۷

دلیل اول: عبارت مشهور: «المغرورُ یَرْجِعُ إِلَى مَنْ غَرَّهُ» ۱۷

دلیل دوم: بناء عقلاء ۱۹

دلیل سوم: اجماع ۲۱

دلیل چهارم: قاعده تسبیب ۲۱

دلیل پنجم: روایات وارد شده در أبواب خاصه ۲۴

۱. روایت اسماعیل بن جابر ۲۴

۲. روایت صحیحۀ جمیل به نقل از امام صادق (ع) ۲۶

۳. روایت صحیحۀ جمیل بن ذراج از امام صادق (ع) ۲۶

دلیل ششم: قاعده لاضرر ۲۷

۲۹	جمع‌بندی دلایل
۳۰	عناصر غرور
۳۰	۱. عمل خدعه‌آمیز
۳۲	۲. ورود ضرر
۳۴	۳. رابطه سببیت
۳۵	۴. علم و جهل غار و مغرور
۳۹	قصد
۴۱	۶. فریب خوردگی
۴۲	صادیق قاعده غرور
۴۵	سوالات فصل سوم
۴۷	فصل سوم: اتلاف
۴۸	معرفی قاعده
۴۸	ضمان و تقسیمات آن
۴۸	مفهوم‌شناسی ضمان
۴۹	ضمان عقدی و قهری
۵۱	ضمان جعلی و واقعی
۵۱	عنصر تلف
۵۲	تعریف مال
۵۵	رابطه مال و ملک
۵۶	انواع مال
۵۸	بررسی ادله قاعده اتلاف
۵۸	الف) آیات قرآن کریم
۶۰	ب) روایات
۶۲	ج) بناء عقلاء
۶۲	د) اجماع
۶۳	ه) دلیل عقل
۶۳	قلمرو قاعده اتلاف
۶۶	ضمان اتلاف در منافع مستوفات و غیرمستوفات
۶۹	اتلاف بالمباشره و اتلاف بالتسبیب

۷۰	مقایسه اتلاف بالمباشره و اتلاف بالتسبیب.....
۷۰	وجه افتراق اتلاف بالمباشره و اتلاف بالتسبیب.....
۷۲	اجتماع سبب و مباشر.....
۷۵	سؤالات فصل سوم.....

فصل چهارم: قاعده‌ی فراش..... ۷۷

۷۸	معرفه قاعده.....
۷۸	یگانگی عده فراش.....
۷۹	مسئله قاعده.....
۸۲	مفروضات چهارم: «لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ».....
۸۴	مفاد قاعده.....
۸۵	شرایط اجرای قاعده.....
۸۶	الف) اجرای قاعده فراش در مورد طفل متولد شده در زمان زوجیت.....
۸۶	۱. نسب مادری ثابت باشد.....
۸۷	۲. وجود نکاح صحیح بین زن و مرد.....
۸۷	۳. انعقاد نطفه در زمان زوجیت.....
۸۹	۴. تولد طفل پس از شش ماه از تاریخ نزدیکی باشد.....
۸۹	۵. بیش از ده ماه از تاریخ نزدیکی تا ولادت کودک گذشته باشد.....
۹۱	مقصود از کلمه ماه.....
۹۱	اجرای قاعده فراش در مورد طفل متولد شده بعد از انحلال زنا.....
۹۱	تولد کودک قبل از ازدواج مجدد زن.....
۹۲	تولد کودک بعد از ازدواج مجدد زن.....
۹۵	الف) نزدیکی به شبهه با زن شوهردار.....
۹۶	ب) نزدیکی به شبهه با زن آزاد.....
۹۷	ج) نزدیکی به شبهه با محارم.....
۹۸	قاعده فراش و زنا.....
۹۹	قاعده فراش و تلقیح مصنوعی.....
۹۹	الف) تلقیح مصنوعی با نطفه شوهر.....
۱۰۰	ب) تلقیح مصنوعی با نطفه غیر شوهر.....
۱۰۱	حکم طفل در تلقیح مصنوعی با نطفه غیر شوهر.....

۱. رابطه طفل با مادر ۱۰۱
۲. رابطه طفل با صاحب نطفه ۱۰۲
۳. رابطه طفل با شوهر زن ۱۰۳
- سؤالات فصل چهارم ۱۰۵

فصل پنجم: قاعده‌ی علی‌الید (ضمان ید) ۱۰۷

- معرفی قاعده ۱۰۸
- تفاوت قاعده‌ی علی‌الید با قاعده‌ی ید ۱۰۸
- مستندات قاعده‌ی علی‌الید ۱۰۸
- الف) بنا بر تلامذ ۱۰۸
- ب) بنده‌ی اجرام مال مسلمان ۱۰۹
- ج) حدیث علی‌الید را اخذت حتی‌تؤدیه ۱۰۹
- مقصود از «علی‌الید» ۱۱۰
- جهل و عمد در ضمان ید ۱۱۳
- قلمرو ضمان ید ۱۱۴
- حکم ضمان منافع ۱۱۵
- حکم منافع متعدد و متضاد ۱۱۶
- ضمان منافع اعمال ۱۱۷
- تأدیه مال ۱۱۸
- مثلی و قیمی ۱۱۸
- پرداخت قیمت جنس تلف شده ۱۱۹
- ترتیب ابدی ۱۲۰
- سؤالات فصل پنجم ۱۲۲

فصل ششم: قاعده‌ی احسان ۱۲۳

- معرفی قاعده ۱۲۴
- مستندات قاعده ۱۲۴
۱. آیه ۹۱ سوره توبه ۱۲۴
۲. روایات ۱۲۶
۳. دلیل عقل ۱۲۶
۴. اجماع ۱۲۷

۱۲۸	مفاد قاعده احسان
۱۳۱	موارد تطبیق قاعده
۱۳۱	۱. موارد دفع ضرر
۱۳۳	۲. موارد جلب منفعت
۱۳۴	اقدامات انسان دوستانه
۱۳۵	راهنمای قاعده احسان با أدله ضمان
۱۳۸	موت چیست؟
۱۴۱	سؤالات فصل ششم
۱۴۳	فصل هفتم: قاعده استیمان
۱۴۴	معرفی قاعده
۱۴۴	تعریف استیمان
۱۴۵	مستندات قاعده
۱۴۷	مفاد قاعده
۱۴۷	مقصود از امانت
۱۴۹	مقصود از تعدی و تفریط
۱۵۰	موارد تطبیق قاعده
۱۵۱	الف) موارد تطبیق امانت مالکی (عقدی)
۱۵۱	۱. وکیل در عقد وکالت
۱۵۱	۲. مستودع در عقد ودیعه
۱۵۲	۳. مستعیر در عقد عاریه
۱۵۳	۴. مستأجر در عقد اجاره
۱۵۴	۵. مرتهن در عقد رهن
۱۵۵	۶. عامل در عقد مضاربه (مُضارب)
۱۵۵	۷. عامل در عقد مزارعه
۱۵۵	۸. عامل در عقد مساقات
۱۵۵	۹. وصی در عقد وصایت
۱۵۶	۱۰. شریک در عقد شرکت
۱۵۶	موارد تطبیق امانت شرعی (قانونی)
۱۵۹	بررسی موارد استثناء از عمومیت قاعده استیمان

۱۵۹.....	۱. تلف مبیع قبل از قبض.....
۱۶۰.....	۲. قبض بالسَّوم.....
۱۶۰.....	۳. مقبوض به عقد فاسد.....
۱۶۳.....	شرط ضمان نسبت به امین.....
۱۶۵.....	مقتضیات عقد.....
۱۶۵.....	شرط ضمان در عقد مضاربه.....
۱۶۶.....	شرط ضمان مستودع در عقد ودیعه.....
۱۶۸.....	سؤالات فصل هفتم.....
۱۶۹.....	فصل هشتم: قاعده اقدام
۱۷۰.....	معرفی قاعده.....
۱۷۰.....	مستندات قاعده.....
۱۷۰.....	الف) سقوط اعتبار مال.....
۱۷۱.....	ب) روایات.....
۱۷۲.....	ج) اجماع.....
۱۷۲.....	مجاری و مصادیق قاعده.....
۱۷۴.....	سؤالات فصل هشتم.....
۱۷۵.....	فصل نهم: قاعده‌ی وجوب دفع ضرر محتمل
۱۷۶.....	معرفی قاعده.....
۱۷۶.....	جایگاه قاعده دفع ضرر محتمل.....
۱۷۷.....	مفهوم لغوی و اصطلاحی ضرر.....
۱۷۸.....	مراد از وجوب در قاعده.....
۱۷۹.....	مراد از دفع.....
۱۷۹.....	مراد از احتمال در قاعده.....
۱۸۰.....	مراد از ضرر در قاعده.....
۱۸۱.....	مستندات قاعده.....
۱۸۲.....	کاربرد قاعده دفع ضرر محتمل.....
۱۸۶.....	رابطه‌ی قاعده وجوب دفع ضرر محتمل با قاعده قبح عقاب بلا بیان.....
۱۸۸.....	کاربرد قاعده وجوب دفع ضرر محتمل در حقوق موضوعه.....
۱۸۹.....	تأمین خسارت احتمالی در آئین دادرسی مدنی.....

۱۸۹	۱. اخذ تأمین در تأمین خواسته
۱۹۰	تأمین خواسته در دین مؤجل
۱۹۱	خسارت احتمالی در تأمین خواسته در دعاوی مطالبه وجه چک
۱۹۱	۲. اخذ تأمین در دستور موقت یا دادرسی فوری
۱۹۴	مبنای و اهداف اخذ تأمین از خواهان در دستور موقت
۱۹۴	مبنای اخذ تأمین از خوانده
۱۹۵	۳. اخذ تأمین از خواهان در دعاوی واهی
۱۹۶	۴. اخذ تأمین از اتباع خارجی
۱۹۶	۵. اخذ تأمین در اجرای حکم غیابی
۱۹۷	۶. اخذ تأمین در ماده دادرسی
۱۹۸	نتیجه‌گیری
۱۹۹	سؤالات فصل نهم
۲۰۱	فصل دهم: قاعده‌ی الزام
۲۰۲	معرفی قاعده
۲۰۲	مفاد قاعده‌ی الزام
۲۰۳	مستندات قاعده
۲۰۳	تقسیم روایات وارده در باب قاعده‌ی الزام
۲۰۴	قسم اول روایات
۲۰۴	۱. روایت جعفر بن محمد بن عبدالله علوی
۲۰۴	سند حدیث
۲۰۵	نحوه‌ی دلالت روایت
۲۰۵	۲. روایت علی بن ابی حمزه بطائنی
۲۰۵	بحث سندی روایت
۲۰۶	دلالت حدیث
۲۰۸	۳. روایت عبدالله بن محرز
۲۰۸	سند روایت
۲۰۹	استدلال از مفاد حدیث بر قاعده‌ی الزام
۲۱۲	۴. روایت محمد بن اسماعیل بن بزيع
۲۱۴	قسم دوم روایات

۲۱۵.....	قسم سوم روایات
۲۱۵.....	۱. روایت محمد بن مسلم
۲۱۷.....	۲. روایت عبدالله بن طاووس
۲۱۸.....	دلائل روایت
۲۱۸.....	۳. روایت مرسله
۲۱۹.....	مدلول قاعده الزام
۲۱۹.....	الف) قول به حکم واقعی ثانوی
۲۲۱.....	ب) قول به إباحه ظاهری
۲۲۷.....	نقد و بررسی کلام آیت الله موسوی بجنوردی
۲۲۹.....	توجه گیری
۲۳۰.....	سؤالات فصل دوم
۲۳۱.....	فصل یازدهم: قسم های حبی (الإسلام یحبُّ ما قبله)
۲۳۲.....	معرفی قاعده
۲۳۳.....	گفتار اول: کافر در شریعت اسلام
۲۳۳.....	کفر در لغت
۲۳۴.....	کافر در اصطلاح فقه
۲۳۵.....	کافر در اصطلاح کلام
۲۳۸.....	أمارات کفر
۲۳۸.....	أمارات قولی
۲۳۹.....	أمارات فعلی
۲۴۰.....	کافر در نگاه قرآن و روایات
۲۴۴.....	أصناف کفار از نظر منشأ کفر
۲۵۱.....	گروه های محکوم به کفر
۲۵۴.....	گروه های دیگر
۲۵۴.....	أصناف کفار با توجه به آثار مترتبه بر کفر
۲۵۶.....	گفتار دوم: قاعده تکلیف کفار در فروع
۲۵۷.....	مفاد قاعده تکلیف
۲۶۲.....	بررسی أدله قائلین به تکلیف کفار در فروع
۲۷۱.....	بررسی دلائل قائلین به عدم تکلیف کفار در فروع

۲۷۸.....	گفتار سوم: بررسی قاعده جبّ
۲۷۸.....	مستندات قاعده
۲۸۲.....	مفاد قاعده
۲۸۳.....	موارد شمول قاعده جبّ
۲۸۵.....	موارد عدم شمول قاعده جبّ
۲۹۲.....	نتیجه گیری و پیشنهاد
۲۹۴.....	سوالات عملی بازبهم
۲۹۷.....	منابع و مآلات

بنام آنکه هستی از عدم کرد زلال علم جاری از قلم کرد
به نور خود چراغ دانش افروخت به انسان شیوه دانایی آموخت

کمال علم رفتاری در پرتو عمل به آن حاصل می‌شود، این نکته به روشنی قابل درک است که علم فقه پس از معرفت خداوند متعال، شریفترین و برترین علوم دینی است زیرا رابطه علم فقه نسبت به انسان و رفتار آدمی از هر علم دیگر بیشتر است چرا که به وسیله علم فقه است که اوامر و دستوراتی خداوند شناخته و مورد امتثال واقع می‌شوند و نیز از نواهی الهی اجتناب می‌گردد و علم فقه است که زندگی عملی انسان را از منظر اسلامی سامان می‌بخشد و مایه کمال و تقوی انسان است.

نظر به اینکه علم فقه بیانگر نام اعمال آدمیان در جهت فردی و اجتماعی است، می‌بایست متناسب با تحول و توسعه قواعد پاسخگوی مسائل و نیازهای فقهی هر عصر باشد. لازمه این کار توجه به رشد و بالندگی اقتصاد و غنی کردن ابزار و شیوه‌های استنباط احکام فقهی است.

دانش اصول فقه که کلید باب فقه است در دامن علم فقه وجود آمد و رشد و توسعه یافت و بتدریج به استقلال و بلوغ خود رسید و ابزار استنباط احکام فقهی گردید و در گذرگاه تکامل اجتهاد و تطور فقه نقش بسزایی ایفاء نمود. همچنین فقهاء در طول تاریخ فقه و سیر و تحول اجتهاد با بهره‌گیری از منابع احکام اسلامی و احکام فقهی دینی، اصول و قواعدی را نیز به عنوان قواعد فقه استخراج و در کتب فقهی و یا در مجموعه‌های مستقل با عناوینی چون «القواعد و الفوائد» «نضد القواعد الفقهیه» «القواعد الفقهیه» و «قواعد» عرضه کرده‌اند.

قواعد فقهی اصولی عام و فراگیرند که در بخش عظیمی از فقه کاربرد دارند و مجتهد را در کنار اصول فقه و بدون واسطه، در فهم و استنباط حکم شرعی یاری می‌رسانند. بی‌تردید قواعد فقهی در راستای رشد و بالندگی اجتهاد و کارآمد ساختن فقه و حاکمیت قوانین اسلامی در عرصه‌های اجتماعی نقش مهمی دارند؛ البته استخراج قواعد جدید فقه و بازنگری و تبیین دقیق و گسترده آنها امری ضروری است. امید است در جهت تحقق این

هدف و در پرتو تلاش مستمر و محققانه محققان و کارشناسان فقهی، قواعد فقه هم مثل اصول فقه بتدریج استقلال خود را از علم فقه باز یابد، تا به کمک و همراهی اصول فقه، علم فقه را متناسب با نیازهای زمان در رشد و تکامل و غنای کمی و کیفی یاری رسانند.

نظر به اینکه کتاب حاضر با نگاه آموزشی و به عنوان منبع درسی برای دروس قواعد فقه در رشته‌های فقه و حقوق تدوین شده است لازم است توسط استادان محترم برای دانشجویان تدریس و تبیین گردد گرچه در بیان مطالب و شیوه نگارش سعی بر این بوده است که حتی‌المقدور ساده، روان و به دور از دشواری‌های فنی و فقهی باشد امید است ان شاء الله این مجموعه مورد استفاده دانشجویان گرامی و علاقه‌مندان به مطالعات فقهی و حقوقی قرار گیرد و خداوند را بر این توفیق سپاس می‌گویم و از راهنمایی پژوهشگران و استادان محترم و معلمات سازنده آنها استقبال می‌نمایم.

در پایان باید یادآور شد به‌طور کلی در موضوع قواعد فقه و علی‌الخصوص در قواعد مطرح شده در این کتاب، جایی برای بررسی تحقیق و پژوهش است و بر محققان متعهد است که همواره غواص‌وار در دریای وسیع تحقیق به جستجوی گوهر گرانبه‌ای معرفت پرداخته و بر تشنگان علم و دانش عرضه نمایند. ما تنها به اندازه‌ی وسیع خود در این زمینه کوشش ناچیزی نمودیم و این نوشتار بضاعت من است که امید می‌رود مورد رضای خداوند متعال قرار گیرد.

بسم الله التوفیق و علیه التکلان

اسدالله لطفی

تأیستان ۱۳۹۳